

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ
ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

ДРОЗД А. О.,
аспірант кафедри історії права
та держави
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 34.95

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-1>

**ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ В НІМЕЧЧИНІ ТА ФРАНЦІЇ**

За останні кілька десятиліть різні держави визначили конституцію основним законом, що володіє вищою юридичною силою та гарантується конституційним контролем із боку судових і квазісудових органів. Закріплення принципу поділу влади, визнання судової влади самостійною гілкою державної влади з усіма властивими їй атрибутами розширило сферу її функціонального впливу на суспільні відносини. Судова влада виступає як одна з найважливіших сторін здійснення народовладдя, будучи обов'язковим атрибутом правової держави. Судова влада, основним призначенням якої спочатку було здійснення тільки правосуддя, вийшла за межі цієї функції, що спричинило зміну повноважень органів судової влади. Зокрема, самостійної організаційно-правовою формою її реалізації став конституційний судовий контроль. У статті здійснено історико-порівняльний аналіз реалізації та функціонування інституту конституційного контролю на прикладі двох європейських країн: Німеччини та Франції. Виокремлено ключові особливості створенні інституцій конституційної юстиції у вищезазначених країнах, їх основні функції та завдання. Проаналізовано значний спектр зарубіжної наукової та практичної літератури та зроблено висновки з приводу подальшого використання досвіду цих країн у правовій парадигмі України. Здійснено історичну характеристику процесу формування ідеї конституційної юстиції: від зародження до законодавчої реалізації. Проведено порівняльний аналіз квазісудових інституцій Франції, особливостей «французької моделі» конституційного контролю та новацій захисту найвищого закону після проведення конституційної реформи. Окрему увагу приділено конституційній юстиції Німеччини як формі «абсолютного конституційного контролю». Стаття особливо актуальна для України, адже саме сьогодні проходить процес змін у діяльності Конституційного Суду України, який за багато років свого існування так і не став основою для захисту Конституції України.

Ключові слова: конституційний контроль, юстиція, історико-порівняльний аналіз, конституційний суд.

Over the past few decades, various states have defined the constitution as the main law of their country, which has the highest legal force and is guaranteed by constitutional control by the judicial and quasi-judicial bodies. The consolidation of the principle separation of powers, the recognition of the judiciary by an independent branch of state power with all its attributes expanded the scope of its functional influence

on social relations. Judiciary acts as one of the most important parties in the exercise of democracy, being a mandatory attribute of the rule of law. The judiciary, whose primary purpose, initially, was to administer only justice, went beyond this function, which led to a change in the powers of the judiciary. In particular, the constitutional judicial control became the independent organizational and legal form of its realization. The article presents a historical and comparative analysis of the implementation and functioning of the institute of constitutional control on the example of two European countries: Germany and France. The key features of creation of institutions of constitutional justice in the above-mentioned countries, their main functions and tasks are singled out. A considerable spectrum of foreign scientific and practical literature has been analyzed and conclusions have been drawn regarding the further use of the experience of these countries in the legal paradigm of Ukraine. Historical description of the process of formation of the idea of constitutional justice: from birth to legislative implementation. A comparative analysis of quasi-judicial institutions of France, features of the “French model” of constitutional control and innovations in protection of the highest law after the constitutional reform was carried out. Particular attention is paid to the constitutional justice of Germany as a form of “absolute constitutional control”. The article is especially relevant for Ukraine, since it is precisely today that undergoes a process of change in the work of the Constitutional Court of Ukraine, which for many years of its existence has not become the basis for the protection of the Constitution of Ukraine.

Key words: *constitutional control, justice, historical and comparative analysis, constitutional court.*

Вступ. За останні кілька десятиліть держави світу визначили конституцію основним законом, що володіє вищою юридичною силою та гарантується конституційним контролем із боку судових і квазісудових органів. Навіть країни, які володіють стійкою традицією парламентського суверенітету (наприклад, Велика Британія і Канада), взяли деяку обмежену форму конституційного контролю. Однак для дослідження витоків формування інституту конституційної юстиції необхідно проаналізувати досвід країн, котрі стали «новаторами» у цій сфері. Німеччина – країна, де конституційне судочинство формувалося століттями й отримало форму тотального конституційного контролю. У Франції де конституційна юстиція успішно проявилася у квазісудових організаціях.

Постановка завдання. Метою статті є історико-порівняльний аналіз особливостей формування інституту конституційного контролю в Німеччині та Франції.

Результати дослідження. Насамперед необхідно проаналізувати поняття та ключові аспекти формування інституту конституційного контролю на світовій карті. Є кілька теорій, котрі пояснюють причини, за якими уряди різних країн обмежують свою владу. Представники функціонального напрямку відзначають, що конституційний контроль виник у відповідь на проблеми управління: федералізм, координацію між різними гілками влади [16]. Прихильники ідеаціональної теорії підкреслюють зростаюче значення верховенства права [1].

Політичні творці конституції схильні створювати процедуру конституційного контролю для своєї «політичної страховки» та можливості в майбутньому захистити свій політичний інтерес [5]. Наразі в юридичній літературі виникла ідея міжнаціонального поширення правових інститутів, яка передбачає приведення єдиного конституційного контролю у відповідність до міжнародних норм у відповідь на конституційний розвиток іноземних держав [6].

Конституційний контроль бере свій початок у колоніальних хартіях і конституціях американських штатів та застосовувався колоніальними суддями для можливості незастосування законів [11]. Американські засновники прямо не передбачили в конституції положення про конституційний контроль, проте склалася практика, згідно з якою федеральні суди мають деякі повноваження в цій сфері. Після справи *Marbury vs. Madison*, 5 U.S. 137 (1803)

існувала певна невизначеність, чи мають федеральні суди право здійснювати припинення дії федеральних законів у зв'язку з їх неконституційністю, проте, не дивлячись на рідкісне застосування цього права щодо національного законодавства, воно набуло подальшого поширення [2].

Австрійський юрист-теоретик Ганс Кельзен розробив новий підхід до конституційного контролю в рамках Конституції Першої Австрійської Республіки 1920 р. Кельзен розглядав Конституцію як фундаментальну норму держави, що є основою для всіх інших норм права. Таким чином, суперечність між «нижчою» нормою і «вищою» повинна бути вирішена на користь останньої. Однак виникає питання про орган, що володіє відповідною компетенцією. Судді судів загальної юрисдикції, на думку Кельзена, є служителями закону, завдання яких обмежено його тлумаченням і застосуванням. Так, судді не були уповноважені ні приймати закон, ні визначати конституційність законодавства. Замість цього Кельзен запропонував створити спеціальний орган (конституційний суд), члени якого були б призначені довічно законодавчим органом для розгляду конституційних суперечок, особливо питань федералізму. Суд загальної юрисдикції у разі виникнення конституційного питання в ході судового розгляду зобов'язаний передати відповідне питання на розгляд конституційного суду (Конституція Австрії, ст. 89 (1920)).

Становлення конституційної юстиції більшості європейських країн відбувалося в умовах реалізації основних принципів демократії, які починали проникати у нормативні акти європейських країн.

Прикладом таких країн є Німеччина, в історії якої ідея конституційного контролю пройшла кілька етапів: від створення до реалізації.

На першому етапі, котрий умовно можна назвати «зародженням конституційної юстиції», відбулося створення елементів конституційного контролю у німецькій історії права. Такий розвиток вбачається у різних за своєю правовою природою і часовими вимірами інституціях. Ще в боротьбі за владу між Гайнріхом Левом, герцогом Саксонії та Баварії, та королем Німеччини Фрідріхом I Барбаросою 1180 р., коли в рамках реорганізації імперії на конституційному рівні постало питання про те, чий рід (Вельфів чи Штауферів) має право на титул «Німецького короля», спір між двома найвищими органами влади – королем і герцогом – вирішив Верховний суд держави (königliches Hofgericht) [12, с. 178], члени якого не поступалися титулами учасникам конфлікту. Суд ухвалював рішення у спорах між представниками привілейованих верств і в разі відмови в розгляді справи нижчими судами.

Конституційну юстицію Священної Римської імперії німецької нації (нім. Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation) асоціюють передовсім із Імперським камеральним судом (нім. Reichskammergericht) та Імперською надвірною радою (нім. Reichshofrat), утвореними в 1495 р., діяльність яких визначає наступний етап становлення конституційної юстиції в Німеччині.

Питання про те, чи можна вважати ці інституції попередниками конституційної юстиції, є контроверсійним з огляду на те, що рішення, які вони ухвалювали, оскаржувалися у скликаному для цього Рейхстазі.

Імперський камеральний суд мав окремі повноваження, котрими сьогодні наділений Федеральний Конституційний Суд [13, с. 4] Зокрема, він ухвалював рішення з питань, щодо яких територіальні суди відмовлялися чинити судочинство. Імперська надвірна рада була поєднанням суду та державного органу влади. Заявники могли вільно обирати, якій саме із судових інстанцій вони довіряють більше, виходячи із процесуальної спеціалізації. До повноважень Імперської надвірної ради належали, до прикладу: законність надання імператорських привілеїв, справи щодо грошових позик тощо. Сьогодні такі повноваження можна було б порівняти з повноваженням адміністративного суду щодо розгляду спорів між державними органами влади. Імперський камеральний суд контролював виконання законів, їх відповідність ухваленим на окремих територіях загальному законодавству, що нагадують сучасні повноваження здійснення нормоконтролю. Проте після падіння Священної Римської імперії 1806 р. завершилося також існування її юстиції.

Наступний етап у створенні вищого Конституційного суду Німеччини розпочався 31 березня 1848 р. і пов'язаний із діяльністю щодо об'єднання німецьких князівств у єдину державу [23, с. 89]. Під впливом революції у Франції, яка стала основою для закріплення прав людини на законодавчому рівні, у Франкфурті-на-Майні відбулися збори Передпарламенту (нім. Vorparlament). На них було розпочато роботу над проектом конституції, що отримала назву Франкфуртської конституції Німецької імперії 1849 р. (нім. Frankfurter Reichsverfassung), відомої також як конституція Паульскірхе (нім. Paulskirchenverfassung). Проект конституції передбачав норми щодо конституційного судочинства, а саме щодо Імперського суду Німеччини як найвищого судового органу [7, с. 90]. Норми, що містилися в проекті основного закону, значно розширили права громадян по їх захисту.

Отже, фактично в передпарламенті обговорювалися питання народження прообразу конституційної юстиції Німеччини, адже ключовим завданням буржуазних революцій було забезпечення прав людини, у т. ч. від свавілля влади.

Імперський суд мав функціонувати як вища й остання інстанція, менш важливі справи мали розглядатися у судах федеральних земель. До компетенції Імперського суду належали також спори між окремими німецькими землями (Art. 126b), спірні питання щодо тлумачення конституцій земель (Art. 126e), а також спори з питань престолонаступництва, правового статусу уряду й регентства [13, с. 236].

Реалізація вищезазначеного проекту Конституції так і не була проведена, хоча вона стала новим етапом у створенні прогресивного органу конституційного судочинства.

Однак вже в 1871 р. з'ясувалося, що дебати під час створення проекту Конституції 1849 р. не були цілком безрезультатними. Після того, як німецькі князі на підставі новоприйнятих або частково поновлених у дії конституцій земель втратили свою владу, було введено державну форму конституційної монархії. Хоча главою держави залишався монарх, почав діяти принцип розподілу повноважень [13, с. 345]. Коли Німеччина 1871 р., після суперечок із Данією, Австрією та іншими меншими німецькими державами, розпалася на Північнонімецький Союз і решту Німеччини, обидві частини отримали конституції з 78-ми статтями, які суттєво перегукувалися з конституцією 1849 р. Зазначимо, що конституція Німецької імперії не містила тих основних прав, які підлягали захисту в судовому порядку, натомість вони існували в конституціях земель [3, с. 46].

Крім цього, серед створених конституційних органів не було органів конституційного судочинства. Лише окремими подібними повноваженнями, згідно зі ст. 76 Конституції 1849 р., було наділено верхню палату парламенту ФРН – представництво федеральних земель на рівні федерації (нім. Bundesrat). Він міг, до прикладу, вирішувати спори між федеральними землями або згідно зі ст. 77 ухвалювати рішення за індивідуальними заявами щодо здійснення правосуддя. З 1883 р. суди також були наділені повноваженнями перевіряти підзаконні нормативно-правові акти, конституції земель і земельні закони на їхню відповідність конституції Німецької імперії [14].

Внаслідок Листопадової революції 1919 р. на конституційному Національному зібранні у Веймарі було проголошено Веймарську республіку (1919–1933), у якій створено суд, подібний до нинішнього Конституційного Суду Німеччини. Згідно зі ст. 19 Веймарської конституції Німеччини, яка корелювала зі ст. 126 Франкфуртської Конституції, до компетенції цього новоствореного суду належали конституційні спори всередині країни та спори публічного характеру між окремими землями або між Рейхом та іншою країною, а також притягнення до відповідальності членів уряду [3, с. 179]. Проте «реальних» повноважень у сфері конституційної юстиції новостворений суд так і не був наділений.

Занепад демократичної республіки і побудова Гітлером диктатури мали цілу низку історичних передумов. Однією з них був той факт, що вже у Веймарській республіці до повноважень рейхспрезидента належало згідно зі ст. 48 Веймарської конституції ухвалення надзвичайних позапарламентських постанов, які не міг або ж не наважувався контролювати ані Конституційний суд Веймарської республіки, ані Верховний суд Німеччини [4, с. 289].

Офіційно Веймарську конституцію ніхто не скасовував, однак націонал-соціалісти систематично вихолощували її шляхом ухвалення позапарламентських надзвичайних постанов. Рейхспрезидент Гінденбург 28 лютого 1933 р. ухвалив т. зв. «Постанову про захист народу й держави», яка згідно зі ст. 48 Веймарської конституції скасувала спочатку найбільшу й найважливішу частину основних прав [17, с. 344]. Другим кроком було ухвалення 24 березня 1933 р. «Закону про надання надзвичайних повноважень», за яким уряд, а з ним і Гітлер, отримали право ухвалювати закони, включно з такими, що суперечили конституції. Іншим суттєвим кроком було відновлення 1934 р. в Берліні Народного суду, професійних суддів і народних засідателів, до якого призначав Гітлер, а сам суд не був незалежним ані від уряду, ані від політичної системи Гітлера. Тому об'єктивний контроль за дотриманням конституції не мав жодних шансів. Остаточну крапку Гітлер поставив 26 квітня 1942 р. під час останнього засідання Рейхстагу, коли сам проголосив себе «вищим суддею». Це означало кінець принципу поділу державної влади аж до кінця війни 1945 р. і припинення контролю за дотриманням конституції з боку конституційного судочинства [17, с. 400].

На жаль, цей період в історії ФРН зруйнував усі попередні кроки до створення незалежної та ефективної конституційної юстиції, що призвело до нівелювання захисту конституційних прав людини і громадянина та до абсолютизації дій фюрера.

Ряд специфічних особливостей, властивих моделі конституційного контролю у Франції (особливе місце в системі державних органів, особливий статус членів Конституційної ради, відсутність за загальним правилом гласності та змагальності процесу та ін.), не дозволяє віднести її ні до континентальної моделі конституційного правосуддя, ні до змішаної, що становить злиття континентальної та американської моделей. Проте французька модель у процесі свого розвитку зближується з ними (зокрема після конституційної реформи 2008 р.). Французька модель конституційного контролю проходить тривалий шлях розвитку, знаковим для якої є 2008 р., коли Конституційна рада Франції була наділена правом здійснення конституційного контролю за скаргами громадян на порушення їх конституційних прав і свобод.

Насамперед необхідно проаналізувати діяльність Державної ради, яка стала початковим етапом у формуванні інституту конституційної юстиції у Франції. Державна рада була утворена задовго до майбутніх конституційних інституцій (наприклад, Конституційної ради), тоді, коли створення органу, який перевіряє конституційність законів, здавалося немислимим. Причиною цього є доктрина парламентаризму, згідно з якою прийняття владою рішень має відповідати загальній волі народу, що виражається через його представників. Як зазначає І. Мадьо: «Тут позначився вплив Жан-Жака Руссо, для якого закон не міг бути ні помилкою, ні знаряддям гноблення» [8, с. 56]. Парламент, котрий складався з представників різних соціальних груп, був у цій концепції виразником волі народу і способом здійснення народом своєї влади. Саме тому передбачалося, що представники народу завжди діятимуть у його інтересах, а отже, їх рішення будуть розумні та справедливі.

З розуміння парламенту як виразника народного суверенітету логічно випливає ідея неможливості обмеження влади, в т. ч. шляхом перевірки його рішень. Водночас контроль за актами органів виконавчої влади, які не обираються народом, вважався не тільки можливим, але і необхідним. Через це конституційний контроль законів у Франції з'явився пізно. Контроль за органами виконавчої влади виник незабаром після Великої Французької революції.

Для здійснення контролю за актами уряду на восьмому році Республіки, тобто Конституцією 1800 р., було створено Державну раду, а своєї сьогоденної форми вона набула у кінці XVIII – на початку XIX ст. за Конституцією VIII Республіки, тобто за Наполеона Бонапарта [20, с. 319].

Специфіка здійснення Державною радою конституційного контролю пов'язана з особливостями правової природи цього органу. Державна рада виникла до поширення ідей Кельзена про створення спеціалізованих органів, що здійснюють конституційний контроль. Безумовно, контроль законності актів органів виконавчої влади, який здійснюється Державною радою, передбачає перевірку їх конституційності, і нині Державна рада активно

здійснює таку перевірку. Однак про виникнення конституційного контролю у Франції вже в 1800 р. можна говорити з великою часткою умовності, хоча це стало прообразом створення нової системи органів, котрі надалі здійснюватимуть конституційний контроль у Франції.

Вищезазначена система виникла внаслідок подолання доктрини суверенітету парламенту. Зрозуміло, ця доктрина ніколи не сприймалася буквально, і вже в XVIII ст. висувалися концепції обмеження законодавчої влади. Зокрема, було надано право вето Королю як спосіб контролю за резолюціями парламентарів [15, с. 12]. Обмеження влади парламенту передбачала ідея Ш. Монтеск'є про поділ влад, яка виступала «найсильнішою гарантією»: «Як механізм, що змушує влади конкурувати і провокує, як наслідок, стратегії захисту в їх сфері, які повинні привести <...> до дотримання Конституції».

Однак ці концепції не припускали створення самостійного органу, уповноваженого здійснювати контроль за конституційністю законів. Тільки у XX ст. з поширенням концепцій конституційної юстиції в Європі та змінами у поглядах внутрішньої політики керівництва Франції в сукупності з очевидною неадекватністю ідеї верховенства закону керівництвом було запроваджено введення інституту конституційного контролю законів. Тому нині чинна Конституція Франції, прийнята в 1958 р., передбачила створення Конституційної ради – органу, уповноваженого контролювати конституційність законів до їх вступу в силу. Тим самим практика здійснила в доктрині «корінний перелом, звільнившись від легісцентристської концепції, успадкованої від Руссо» [9, с. 195]. Таким чином, у Франції виникла система конституційного контролю, здійснюваного паралельно двома незалежними органами.

Не варто забувати і про історичні обставини прийняття Конституції П'ятої Республіки. Справа у тому, що генерал де Голль, будучи фактичним творцем Конституції 1958 р. та бажаючи максимально сконцентрувати владні повноваження, прагнув заснувати таку систему конституційної юстиції, за якої, з одного боку, фактично унеможливився б контроль за його нормотворчою діяльністю як Президента, а з іншого – ця система повинна була максимально обмежувати зазіхання законодавчого органу на розширення своєї компетенції внаслідок здійснення парламентом законотворчої діяльності. Зазначені чинники у підсумку призвели до утворення французької моделі конституційного контролю [18].

Конституційний контроль у Франції має ряд особливостей порівняно з європейською моделлю конституційної юстиції. Спробуємо розглянути основні з них:

1. За французькою моделлю конституційного контролю діє система квазісудового конституційного контролю. Це означає, що, на відміну від конституційних судів, у яких розгляд справ здійснюється на засадах змагальності та гласності, у квазісудових органах конституційної юстиції змагальність сторін практично відсутня. Процедура розгляду справ закрита і письмова. Відтак у процесі розгляду справи аналізуються лише письмові джерела і немає можливості спостерігати усну боротьбу сторін та обстоювання ними своїх позицій. У самій Франції конституційна реформа 2008 р. і запровадження подальшого конституційного контролю зумовили перегляд внутрішнього Регламенту Конституційної Ради Франції. У конституційний процес Франції були запроваджені принципи змагальності, рівності сторін і публічності.

2. Конституційний контроль у Франції здійснюється двома органами: Конституційною радою та Державною радою. Конституційна рада вирішує питання конституційності актів парламенту, а Державна рада розглядає питання конституційності актів органів виконавчої влади [19].

3. До конституційної реформи 2008 р. у Франції існував лише попередній конституційний контроль, відповідно, не було подальшого конституційного контролю. Це означає, що на відповідність Конституції підлягали перевірці лише проекти нормативно-правових актів. Таким чином, після набуття нормативно-правовим актом чинності останній не міг бути підданий конституційному контролю. Зокрема, Конституційна рада Франції могла лише здійснити попередній конституційний контроль на відповідність Конституції законопроектів і законопропозицій (ст. 61 Конституції Франції) [24], а Державна рада здійснювала попередній контроль щодо проектів актів уряду, які видаються в порядку делегованої

законотворчості (ст. 37, 38 Конституції Франції), а також законопроектів, ініціатором яких виступав уряд (ст. 39 Конституції Франції).

У юридичній літературі цілком слушно зазначається, що застосування попереднього конституційного контролю має як переваги, так і недоліки. Зокрема, за попереднього конституційного контролю поява в законодавстві антиконституційних норм практично виключається. Не слід забувати і про те, що можливість застосування конституційного контролю автоматично «підриває» авторитет законодавця: скасування закону, який набув чинності, свідчить, що законодавець може прийняти «неправильний» закон. А це породжує у суспільстві нігілістичне ставлення до права [22, с. 55].

Цікавим видається той факт, що Конституційна рада в деяких аспектах повторила історію розвитку Державної ради. По-перше, як Державна, так і Конституційна ради спочатку здійснювали тільки попередній контроль, до якого згодом додався подальший. По-друге, обидва ці органи, формально здійснюючи лише контроль, фактично активно займалися нормотворчістю [10, с. 12]. По-третє, і Державна, і Конституційна ради ставали дедалі більш значущими органами, причому їх компетенція була істотно доповнена власною практикою, що є проявом загальної тенденції «посилення ролі судової влади» [21].

Висновки. Отже, у зв'язку з вищезазначеним можна зробити висновок, що формування та розвиток інституту конституційного контролю у Франції та Німеччині пройшли «тернистий» шлях. Незважаючи на сталу ідею демократії, досягти реального процесу здійснення конституційного судочинства можливо лише шляхом проб і помилок, про що свідчить досвід вищезазначених країн. Для України, в умовах формування правової держави, особливо актуальним є досвід конституційної реформи Франції, адже з 2008 р. квазісудові органи конституційної юстиції Франції змогли стати справжнім гарантом захисту найвищого закону держави.

Список використаних джерел:

1. Cappelletti Mauro. The Judicial Process in Comparative Perspective. New York : Oxford University Press, 1989.
2. De Tocqueville Alexis. Democracy in America. Trans. R.D. Heffner. 2001 ed. New York : New American Library, 1835.
3. Forsthoff E. Deutsche Verfassungsgeschichte der Neuzeit : ein Abriss. Stuttgart, Berlin u.a. : Kohlhammer, 1972. S. 493.
4. Geiger W. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht : vom 12. März 1951 ; Kommentar. Berlin [u.a.] : Vahlen, 1952. S. 329.
5. Ginsburg T. Judicial Review in New Democracies: Constitutional Courts in Asian Cases. New York : Cambridge University Press, 2003.
6. Goderis Benedikt and Mila Versteeg. The Transnational Origins of Constitutions: An Empirical Investigation. Working Paper, 2011.
7. Kühne J.-D. Die Reichsverfassung der Paulskirche: Vorbild und Verwirklichung im späteren deutschen Rechtsleben. Frankfurt am Main : Metzner, 1985. S. 199.
8. Madiot Y. Institutions politiques de la France. Paris, 1995. P. 140.
9. Morabito M. Histoire constitutionnelle de la France de 1789 à nos jours. Paris, 2010. P. 437.
10. Pourhiet A. Droit constitutionnel. Paris, 2012. P. 68.; Lochak D. La justice administrative. Paris, 1998. P. 114.
11. Prakash Saikrishna, John Yoo. The Origins of Judicial Review. 70 *University of Chicago Law Review*. 2003. P. 887–982.
12. Robbers G. Die historische Entwicklung der Verfassungsgerichtsbarkeit. *Juristische Schulung*. Bd. 30 (5). München : Beck, 1990. S. 257.
13. Robbers G. Geschichtliche Entwicklung der Verfassungsgerichtsbarkeit. Bundesverfassungsgerichtsgesetz. Mitarbeiterkommentar und Handbuch / hrsg. von Dieter C. Umbach, Thomas Clemens. Heidelberg : C. F. Müller, 1992. S. 4.

14. Roemer W. Das Gesetz über das Bundesverfassungsgericht. *Juristenzeitung*. Nübingen : MohrSiebeck. 1. Jg. 1951. S. 193–199.
15. Rousseau D. Droit du contentieux constitutionnel. Paris, 2010. P. 404.
16. Shapiro Martin. The Success of Judicial Review. *Constitutional Dialogues in Comparative Perspective* / Sally Kenny, William Rieseinger and John Reitz, eds. New York : St. Martin's Press, 1999.
17. Wesel U. Der Gang nach Karlsruhe: das Bundesverfassungsgericht in der Geschichte der Bundesrepublik. München : Blessing, 2004. S. 468.
18. Портнов А.В. Особливості французької моделі конституційної юстиції. *Наука і практика*. 2012. № 8. С. 8–11.
19. Антонов А.В. Реформа Конституционного Совета Франции. *Журнал конституционного правосудия*. 2011. № 2 (30). С. 27–38.
20. Брэбан Г. Французское административное право / пер. с фр. Москва, 1988. С. 400.
21. Карпенко К.В. Институт последующего (конкретного) конституционного контроля во Франции. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2013. № 5. С. 781.
22. Лунь З.І. Правова охорона Конституції України : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2003. 192 с.
23. Захарченко П.П., Ковалевська О.О., Кузьминець О.В. Навчальний посібник для дистанційного навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2005. 213 с.
24. Повний текст Конституції Франції 1958 з змінами, внесеними 23 липня 2008 р. *Сайт Конституційної ради Французької республіки*. URL: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseilconstitutionnel/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf.

КОТУХА О. С.,

кандидат юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
(Львівський торговельно-економічний
університет)

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-2>

ПРАВА ДИТИНИ В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ

У статті досліджуються актуальні проблеми сучасного законодавства щодо реалізації та захисту прав дитини, їх законодавчого закріплення. Метою статті є комплексний аналіз окремих норм основних галузей вітчизняного права, що визначають зміст, засади й умови реалізації прав дитини. Висвітлено сучасний стан нормативно-правового регулювання захисту прав дитини, законодавство щодо імплементації норм права Європейського Союзу з питань захисту прав дітей. Проведено аналіз окремих норм міжнародного права та норм окремих галузей національного права щодо врегулювання різних аспектів реалізації та захисту прав дитини. Проаналізовано поняття «дитина» та розмежовано різні категорії дітей за їхнім віком: малолітніх дітей (до досягнення чотирнадцяти років) і неповнолітніх (віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років). З'ясовано закріплення на нормативному, законодавчому рівні обсягу прав і сво-

